

STAV EKONOMICKEJ SITUÁCIE KREŠŤANOV DO 4. STOROČIA

Štefan ŠAK

Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove,
Prešov, Slovenská republika

ÚVOD

Cieľom tejto štúdie je preskúmať prínos Cirkvi a cirkevných otcov k realistickému zobrazeniu hospodárskych a spoločenských pomerov v minulosti, a to na základe teoretickej racionalizácie niektorých aspektov fungovania ekonomík neskorej doby. Pri pohľade Cirkvi a svätých otcov na výrobu a výmenu rozoznávame najmä kľúčové analytické prieniky, ktoré vyplývajú z ich normatívnej perspektívy. Otázky, ako je napríklad etika práce, sú spojené s konkrétnymi analytickými problémami, ako sú povaha a hodnota tovaru, deľba práce, tvorba cien, klesajúca hraničná užitočnosť príjmu, daňové zaťaženie a chudoba, čo prezrádza širšie poňatie ekonomickej sféry a činnosti. Jednoznačná kritika hromadenia majetku v kombinácii so spoločenskou potrebou stanovenia úrovne spravodlivých miezd, spravodlivého zisku a prerozdelenia časti prebytku v prospech núdznych, prezrádza prevahu etickej problematiky v otázkach so zjavnými sociálnymi dôsledkami, ktoré vychádzajú z teologickej soteriologickej povahy svätých a cirkevných otcov.

EKONOMIKA V PRVOTNEJ CIRKVI

Apoštolí spolu s našim Pánom Isusom Christom mali najprv spoločnú pokladnicu - " gr. γλωσσοκομον, csl. ковчежець"[J 12, 6, J 13, 29.], ako ju v tom čase nazývali. To znamená, že spoločnou pokladnicou muselo byť niečo medzi spoločným vlastníctvom a spoločným používaním. O niečo neskôr ten istý charakter pokladnice mala aj prvotná Cirkev. Preto v Cirkvi neboli žiadni chudáci, pretože tí, ktorí boli majetní a vlastnili polia alebo domy, predávali ich a peniaze, ktoré dostali z predaja, prinášali a kládli k nohám apoštolov.[12]

Z historického hľadiska pozorujeme aj postupný vznik mníšstva, ktoré je možné do značnej miery považovať za osobitú kapitolu v dejinách sociálnej problematiky a ktoré navyš spája asketickú dispozíciu so sociálnym zabezpečením v tej dobe. Chudoba, rastúce dane, ekonomická kríza,

administratívna korupcia, ktoré sa vyskytli za cisára Diokleciána, prirodzene prispeli k podpore na útek do púšte a následne k rozvoju mníšstva.

Útekom do púšte kresťania našli nielen lepšie podmienky pre rozvíjanie asketicko-duchovného života, ale boli tiež zbavení intenzívneho ekonomického útlaku. Nie je náhoda, že mníšstvo sa rozšírilo najprv v Egypte a najmä v oblasti Tevaidy, ktorá ako čisto vidiecky región s poľnohospodárskou produkciou, prežívala hospodársku krízu omnoho intenzívnejšie. Tento región celkovo ako vidiecka oblasť sa nachádzala uprostred hospodárskej krízy. Mníšska tradícia spája sociálno-ekonomické zbedačenie s útekom do púšte. Nemali by sme to však pri mníšstve preháňať a nezameriavať sa len na sociálno-ekonomickú krízu, pretože rozkvet mníšstva a predovšetkým v neskoršom období sa nie vždy spájal s ekonomickými dôvodmi, totiž ani mnísi nepochádzali vždy len zo sociálne chudobnejších vrstiev. [7]

Odchod a zrieknutie sa sveta znamená zo strany askétu dobrovoľné znenávidenie všetkých svetských a pozemských vecí: jedla, pitia, bohatstva, slávy, odpočinku a všetkého podobného, čo človek miluje a chce si užívať v dočasnom pozemskom živote. Odmietnutím týchto vecí vo svojom srdci až do konca života askéta získava stonásobok v Nebeskom Kráľovstve. [5]

Začiatok v cnostnom živote je charakteristický tým, že sa myseľ neustále usiluje študovať a skúmať Božie slovo, ktoré prispieva k asketickému praktizovaniu chudoby. Platí to aj naopak. Praktické uplatňovanie nemajetnosti kladie do popredia štúdium Svätého Písma. Pokiaľ sa človek nezbaví všetkých druhov hmotného majetku, podriadi a odovzdáva všetky svoje vnútorné sily do služieb svojich zmyslov. Teda, kto sa rozhodne pristúpiť k zrieknutiu sa osobného majetku, musí najprv milovať utrpenie a potom prijať myšlienku, že na tomto svete bude bez majetku a chudobný. A trepezlivosť v utrpení posilňuje viera. [7]

Existujú dva postoje svätých otcov k bohatstvu a majetku. Buď úplne odmietli zachovanie súkromného vlastníctva, alebo bolo tolerované pod podmienkou, že sa bude používať nielen na osobné, ale aj na širšie spoločenské účely. V období, ktoré skúmame, sa v praxi Cirkvi prejavuje negatívny postoj k zachovaniu súkromného vlastníctva. Ctihodný Simeon poznamenáva, že vlastníctvo je fenomén vytvorený ľudskou chamtivosťou a nenásytnosťou. Ľudia posadnutí touto vášňou v skutočnosti nie sú pánmi, ale otrokmi a strážcami svojho majetku. A ak dokonca ponúkajú z toho, čo majú, alebo všetko, čo majú, núdznym, stále sú povinní činiť pokánie v tom čase, keď tento majetok mali, pretože kým ho mali, pripravili svojich bratov o jeho používanie. [9] Základom zrieknutia sa osobného majetku askétu spočíva v tom, že nerovnomerné rozdelenie osobného majetku nie je vec prirodzená, ale spoločenská. Rozdelenie

Ľudí na chudobných a bohatých sa nezrodilo z prírody, ale je vytvorené spoločnosťou a tento stav je umelo udržiavaný ľudskou bezohľadnosťou. [11]

Mníšske dodržiavanie zásady nemajetnosti a chudoby nepopiera nevyhnutnosť praktizovania cnosti lásky. Cieľom je vzbudiť v srdci askétu lásku k blížnemu. [7]

Starý zákon obsahuje množstvo odkazov na zisk z milosrdnej almužny, teda z dobročinnosti, ktorým je oslobodenie sa od bremena hriechu a zodpovednosti z našich neprávostí.¹

Dobročinnosť a filantropia púštnych otcov je praktickým vyjadrením lásky a viery v Boha. [1J 4, 20-21.] Človek zostáva v bezprostrednej blízkosti Boha, s láskou, zatiaľ čo "kto nemiluje svojho brata, zostáva v smrti". [1J 3, 14]. Obeta voči blížnemu je pozitívnou odpoveďou človeka na Božiu filantropiu, ktorá sa prejavila v kenóze Boha. [Fil 2, 7.] Láska a ponuka pomoci sú základnými prvkami kresťanského života a sú napodobňovaním Božej filantropie. Mnísi, osvojovaním si týchto konkrétnych filantropických energií evanjeliového posolstva, si boli vedomí, že jediným darcom každého dobra je Boh a že oni boli len správcami, ktorí mali pomáhať tým, čo im patrilo, čo mali k svojej dispozícii, "pre svoju potrebu". [13]

Vášeň chamtivosti je prezentovaná tromi spôsobmi, ktoré sú rovnako zakázané Bibliou a učením Otcov. Prvý spôsob núti jej obeť, aby sa snažili získať a uchovávať tie poklady a majetky, ktoré nemali ani ako svetskí ľudia. Druhý spôsob je ten, ktorý spôsobuje, že tí, ktorí sa raz zriekli peňazí, ľutujú toho a podriaďujú sa myšlienkam vo svojej mysli, aby požadovali späť to, čo zasvätili Bohu. A napokon tretí spôsob je ten, ktorý po tom, čo askétu najprv obklopil neverou a vlačnosťou, nedovolí mu, aby sa úplne oslobodil od starostí tohto sveta a nabáda ho, aby si niečo ponechal zo strachu pred chudobou, chorobou alebo starobou[3]. Samozrejme, že vášeň lakomstva a chamtivosti je prezentovaná rovnakým spôsobom aj laikom.

Otcovia púšte, okrem morálnej a teologickej podpory, ktorú poskytovali svojou prácou a životom všetkým obyvateľom vidieka, mnohí z nich často zohrávali úlohu sprostredkovateľa so štátnou mocou. Tak, ako to už v tom čase bolo, všetky vidiecke oblasti boli podriadené správcovi mesta, ktorý bol podporovaný ústrednou štátnou správou a zhromažďoval dane v jej mene. Roľníci však boli často nadmerne zaťažovaní daňami, a preto sa utiekali k ľuďom, ktorí boli v spoločnosti vážení a žiadali ich, aby sa za nich prihovorili u

¹ Dan 4, 24 „Preto, kráľ, prijmi moju radu: Zanechaj svoje hriechy, konaj dobročinnosť a svoje previnenia nahradiť milosrdenstvom voči chudobným, azda sa predĺži trvanie tvojho blaha.“ Sir 3, 30 „Horiaci plameň uhasí voda a dobročinnosť bude na zmierenie za hriechy“.

cisára, a tak mohli prinútiť miestne úrady, aby zastavili nadmerné zdaňovanie obyvateľstva.

Je pozoruhodné, že "asketický život vznikol z autentickej horlivosti a eschatologických túžob ľudí druhého a tretieho storočia, bez toho, aby v tom už existoval nejaký návod, manuál, alebo súbor pravidiel, ktoré by zadefinovali spôsob života a praktizovania ortopraxie. Táto skutočnosť viedla askétov a niptických otcov k napísaniu metodických príručiek a usmernení, v obsahu ktorých sa uvádzajú základné charakteristiky duchovného a morálneho života, ale aj zásady a princípy organizácie a konštitúcie mníšskeho a kresťanského života vo všeobecnosti".[1]

FILANTROPICKÉ INŠTITÚCIE A ZARIADENIA V 4. STOROČÍ

Charitatívna služba v Byzantskej ríši nadobudla inštitucionálnu podobu veľmi skoro. Cirkev, štát a súkromní dobrodinci založili množstvo charitatívnych inštitúcií a zariadení, ako aj početné charitatívne nadácie. Cirkev stanovila osobitné pravidlá pre výstavbu nemocníc, chudobincov, azylových domov a podobných inštitúcií a zorganizovala ich správu.

Cirkev bola od svojho vzniku poverená nielen hlásať nové Evanjelium spásy, ale aj nasýtiť hladných, napojiť smädných, ochraňovať pcestných, ponúkať pohostinnosť cudzincom, poskytovať pohostinnosť cudzincom, obliekať núdzných a starať sa o chorých, siroty a vdovy. Je to ku cti Byzantskej ríše, ale najmä Cirkvi, že chápe svoje sociálne poslanie a snažila sa odľahčiť bremeno nešťastných zakladaním nemocníc, hotelov, domovov dôchodcov, sirotincov a iných charitatívnych zariadení a ústavov.

Cirkev v Byzancii taktiež kládla dôraz na budovanie inštitúcií, ktoré pomáhali jej misijnému úsiliu medzi barbarmi. Takto sa biskupstvá a monastiere stali útočiskom všetkých tých, ktorí sa ocitli v núdzi. Hlásanie Evanjelia a starostlivosť o chudobných a nešťastných sa stali vynikajúcimi prostriedkami na uskutočňovanie evanjelizačnej činnosti. Starostlivosť o materiálne potreby človeka bola vnímaná ako súčasť zodpovednosti Cirkvi.

Monastiere udržiavali mnohé nemocnice, starobince, opatrovateľské ústavy, azylové domy, sirotince, ako aj iné charitatívne inštitúcie. Vzali na seba povinnosti, ktoré dnes vykonávajú mestá, provincie alebo štáty tým, že zakladajú a podporujú charitatívne inštitúcie. Okrem osobitých ubytovní pre chorých, starých ľudí alebo pútnikov, duchovných a mníchov, monastiere udržiavali aj príslušné filantropické zariadenia pre laikov.

Nemocnice sa z pochopiteľných dôvodov zvyčajne stavali vedľa "centrálnych chrámov", zatiaľ čo opatrovateľské domy a ubytovne sa zvyčajne nachádzali za múrmi monastiera.

Štát samozrejme pôsobil aj pri zriaďovaní filantropických obchodov, predajní a domovov pre chudobných. Pomocou osobitných zákonov a s iniciatívou cisárov sa stavali nemocnice, zakladali sirotince, kde siroty našli nielen prístrešie a stravu, ale aj vzdelanie. Budovali sa špeciálne zariadenia pre malomocných a na rôznych miestach sa zriaďovali hostince, kde bolo poskytované jedlo a prístrešie pre cestujúcich.

Cisár a štátni úradníci postavili množstvo dobročinných inštitúcií čiastočne preto, lebo ich postavenie vyžadovalo, aby sa správali filantropicky. Bola to jedna stavovská organizácia, zložená z laikov a duchovných, v ktorom vládli dve paralelné a rovnocenné zložky, a to štátna - cisár a cirkevná - patriarcha. Obom preto musíme pripísať česť a prejaviť úctu za početné filantropické inštitúcie, ktoré nachádzame v Byzantskej ríši.

Ale nebola zriedkavá aj súkromná iniciatíva pre filantropické zariadenia, tak zo strany duchovných ako aj laikov. Sv. Bazila Veľkého, sv. Jána Zlatoústeho, Sampsona, Dexiokrátisa, Attaliátisa a ďalších je možné zaradiť medzi mnohých súkromných dobrodincov, ktorí založili a finančne podporovali filantropické zariadenia. [8]

Byzantské kresťanstvo neexistovalo a nežilo len mystirickým, teda sviatostným životom, t. j. len ako "vykúpením sa zo smrti", ale bolo aj každodennou skúsenosťou, každodennou praktickou zodpovednosťou a zároveň aj organizovanou spoločnosťou, ktorá zdôrazňovala potrebu osobnej a spoločenskej morálky. Kým Cirkev zdôrazňovala prvenstvo duchovných hodnôt a súčasný život považovala za prípravu - výcvik na budúci život vo večnosti, napriek tomu sa nikdy neprestala usilovať budovať spoločnosť založenú na láske, dobročinnosti a filantropii. [15]

Od biskupa až po najjednoduchšieho veriaceho dobročinnosť bola spôsobom ich každodenného života. Bezprostredne po poslednom prenasledovaní cisára Diokleciána a najmä po vydaní ediktu v Miláne o náboženskej tolerancii z roku 313 n. l. Cirkev prevzala vedúcu úlohu v živote starovekého grécko-rímskeho sveta a vyvinula mnoho úsilia, aby vypestovala a skultivovala filantropickejšie povedomie na gréckom Východe, ako aj na latinskom Západe. [8]

VZŤAH K HMOTNÝM STATKOM A ICH DISTRIBÚCIA

Ako sme už spomenuli, pokiaľ ide o postoje Otcov k bohatstvu a majetku, poznamenávame, že zachovanie bohatstva alebo osobného majetku bolo svätými otcami buď úplne odmietnuté, alebo tolerované pod podmienkou, že tento majetok bude nielen na osobné použitie, ale aj na širšie spoločenské využitie a sociálne účely. Prvý pohľad otcov prezentuje majetok ako ponuku Boha, ktorý je Stvoriteľom všetkého viditeľného a neviditeľného stvorenia,

ktorý je svojou milosťou zameraný na jeho neporušiteľnosť. Je nepochopiteľné učiť o Bohu ako Stvoriteľovi všetkého viditeľného a neviditeľného a zároveň Ho neuznávať ako Darcu hmotných blahobytov. Rozdelenie týchto vlastností Boha Stvoriteľa by viedlo k dichotómii (dvom princípom), ktorá je v rozpore s učením Cirkvi. Učenie o darovaní hmotných dobier ľuďom od Boha je jednomyselne prijímané cirkevnou tradíciou prvých troch storočí. Darovanie hmotných dobier od Boha sa nekoná lakomo, ale hojne a veľkoryso. To neznamená, že toto darovanie nemá hraníc, ale koná sa s mierou a v záujme striedmosti a duchovného úžitku každého jednotlivca. Preto, nakoľko tieto dobrá sú Bohom stvorené pre všetkých ľudí, neponúkajú sa všetkým bez rozdielu, ale podľa duchovného potenciálu každého z nich. Materiálne dobrá sa jednotlivým ľuďom často nedávajú rovnaké, ale vždy v súlade s morálnym pokrokom toho jednotlivca, kto ich prijíma. [14]

Na tomto mieste musíme predstaviť aj iný pohľad na nerovnomerné rozdelenie bohatstva. Zatiaľ čo základné dobrá sú ľuďom ponúkané rovnako, nie je to tak aj s ekonomickými. Ekonomické dobrá nie sú spoločné, čo nie je zavinené Bohom, ale ľuďmi. Boh dal ľuďom moc, aby sami regulovali rozdeľovanie hospodárskych statkov a aby vytvárali svoj spoločenský život a uplatňovali vo svojom živote cnosti. Nerovnomerné rozdelenie bohatstva nie je prirodzené, teda od Boha, ale spoločenské. Chudobní, ako aj bohatí, sa nerodia z prírody, ale sú produktom spoločnosti a vďaka ľudskej bezohľadnosti zostávajú v tomto stave. [9] Chudobný človek sa spája so spravodlivosťou a pokorou, a preto má zdediť Božie kráľovstvo, zatiaľ čo bohatý so svojím sebeckým a nespravodlivosťou zabudol na Boha a spolieha sa len na svoje vlastné sily. [10] Bohatstvo, ktoré má k dispozícii, je Bohom vyzvaný používať, pre spoločné dobro a prospech a nie na osobný pôžitok. Ak to nerobí, potom sa nijako nelíši od chamtivca a zlodeja bláh svojich blížnych. [2]

Materiálne statky by sa preto nemali považovať za luxus, ale za jednoduché prostriedky poskytnuté Bohom na pokrytie materiálnych potrieb a morálnu výchovu človeka. Na tomto mieste by sme mali zvážiť druhý pohľad na majetok ako dôsledok hriechu. Boh je príčinou existencie, ale nie je príčinou nedokonalosti sveta po páde človeka. Pád našich prarodičov mal za následok vzdialenie sa človeka od jeho pôvodného cieľa, konkrétne od jeho duchovnej dokonalosti, a jeho obráteniu sa k hmotným dobrám. Takto sa narušil harmonický vzťah nielen s Bohom, ale aj so samotným stvorenstvom. Pretože kvôli zraneniam, ktoré sú zapríčinené hriechom, jeho vlastný obraz vládca sa premenil na hostiteľa a na otroka materiálneho stvorenia. To znamená, že človek po strate spoločenstva s Bohom pocítil strach a obrátil sa k dobývaniu materiálnych statkov k antropoteizmu a materializmu, teda uctievaniu matérie,

stvorenstva. Takže majetok, ktorý nebol nadobudnutý z práce alebo dedičstva, je neoddeliteľne spojený s hriechom. Majetok, ktorý pochádzal z lakomstva, chamtivosti, krádeže, lichvy a úžery, rovnako tak aj každý priestupok, nespravodlivosť alebo ohováranie podlieha súdu. V prvom rade lúpež, potom nezákonné obohacovanie sa z obchodu, ako aj vytváranie majetku zadržiavaním mzdy robotníkov alebo sluhov boli v Cirkvi prvých storočí absolútne zavrňované.

Sv. Ján Zlatoústý podporuje názor, že princíp vlastníctva "je niečím z nespravodlivosti".[4] Niektorí tvrdili, že táto veta sv. Jána Zlatoústeho naznačuje, že akékoľvek vlastníctvo pochádza z nejakej nespravodlivosti alebo zločinu.[7] Rozlišujeme teda dva prúdy. Prvý, ktorý je zastúpený takmer jednohlasne všetkými Otcami a cirkevnými spisovateľmi prvých troch storočí a akceptuje a prijíma materiálne dobré ako Božie stvorenia na používanie všetkými ľuďmi. Pád človeka a následná smrť, ktorá z neho vzišla, vyvolali v človeku pocit neistoty, ktorý viedol k spojeniu hmotných statkov s mnohým hriechom. Preto predstavitelia tohto prúdu neospravedľujú status vlastníctva, ale tým, že ho spájajú s hriechom sa snažia odvrátiť veriacich od hmotných statkov a obrátiť ich k duchovnému zápasu. Druhý prúd, heretický, v celom svojom rozmere odsudzuje všetky formy vlastníctva a jednomyselne odmieta cirkevnú tradíciu, ktorá akceptuje, že všetko, čo prispieva k naplneniu konečného cieľa stvorenstva, je veľmi dobré. Tiež je zrejmé, že nie je možné oddeliť stvorenstvo od Boha Stvoriteľa a chápať ho samo osebe ako dobré alebo zlé. Všetko sa môže stať dobrým alebo zlým podľa toho, na aké použitie to autonómnosť človeka využije. [14]

Podľa názorov Cirkvi v prvých troch storočiach vlastní malý alebo veľký nehnuteľnosť je slobodný a zodpovedný za jej užívanie. Jeho zodpovednosť a povinnosti sú úmerné veľkosti majetku. To je dôvod, prečo cirkevní otcovia a cirkevní spisovatelia robia rozdiel medzi malým majetkom, ktorý spájajú so sebestačnosťou a veľkým majetkom, ktorý nazývajú bohatstvom.

Cirkevní otcovia poukazujú na tento triptych: práca, majetok a dobročinnosť. Na prvom mieste je práca, a to predovšetkým manuálna, ktorá v prvom rade nadobúda charakter vysokej spoločenskej hodnoty, pretože zahŕňa povinnosť pomáhať blížnemu. Práca sa preto z pohľadu cirkevných spisovateľov nepovažuje za cieľ sám osebe, ale za prostriedok dobročinnosti a morálneho pokroku. Zápas o živobytie a existenčné prostriedky sú následkom pádu, ktorý narušil poriadok vo vzájomnom vzťahu medzi Bohom a človekom a zmenil sa na túžbu získať hmotné statky, čoho výsledkom je inštitúcia ustanovenia vlastníctva.

Práca a majetok teda slúžia princípu dobročinnosti, princípu, ktorým by sa mali riadiť laici aj askéti. Otcovia však zdôrazňovali, že človek by mal byť veľmi spokojný, ak uspokojuje svoje základné každodenné potreby a nemal by sa nechať vtiahnuť do honby za peniazmi a hromadenia majetku a cenností. Veriaci by mali byť spokojní s nevyhnutnými životnými potrebami, pokiaľ ide o jedlo a oblečenie.[7]

ZÁVER

V závere je potrebné aby sme uviedli posolstvo sv. Klimenta Alexandrijského, ktoré adresoval kresťanom žijúcim v ekonomicky rozvinutej Alexandrii v ktorom učil, že bohatstvo nie je vec, ktorá by bola neprekonateľnou prekážkou na ceste do Nebeského kráľovstva, ani nevylučuje jeho vlastníkov z večného života. Skutočnou prekážkou je zneužívanie peňazí, za ktorým sa skrýva chamtivosť, lakomstvo a ľahostajnosť voči núdznym, strádajúcim a trpiacim ľuďom. Naopak, keď nakladanie s bohatstvom je priblížením k najnúdznejším spoločenským vrstvám, v takom prípade je prostriedkom k spásu. V žiadnom prípade sa nezavrhuje bohatstvo, ale jeho zneužívanie. [6] Pre spásu bohatých je podstatné pokánie. Totiž nebude vylúčený bohatý, ale hriešnik. [7] Cirkev ako aj otcovia Cirkvi si nekladú za základ výlučne formuláciu zásad ekonomickej filozofie, ale formuláciu „ekonomickej teológie“ s jasným morálno-praktickým rozmerom a v súlade so Svätým Písmom a učením Cirkvi.

SUMMARY

In conclusion, we need to quote the message of St. Clement of Alexandria to the Christians living in economically developed Alexandria in which he taught that wealth is not a thing that is an insurmountable obstacle on the way to the Kingdom of Heaven, nor does it exclude its possessors from eternal life. The real obstacle is the misuse of money, behind which lies greed, avarice, and indifference to the needy, the destitute, and the suffering. On the contrary, when the disposal of wealth is an approach to the most needy social classes, in that case it is a means to salvation. In neither case is wealth to be rejected, but its abuse. Repentance is essential for the salvation of the rich. That is to say, not the rich will be excluded, but the sinner. The Church, as well as the Fathers of the Church, does not set itself as a basis exclusively the formulation of the principles of economic philosophy, but the formulation of an "economic theology" with a clear moral-practical dimension and in accordance with the Holy Scriptures and the teaching of the Church.

REFERENCES

1. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ, Χ. 2009. *Ο χαρακτήρας, οι περίοδοι και τα είδη της χριστιανικής γραμματείας*, Ιστορία της Ορθοδοξίας, Γ', Αθήνα 2009, 22-57.
2. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Μ. *Πρός τούς πλουτύντας* 3, Migne, J. -P., Patrologiae cursus completus, series Greaca, 31, Parisiis.
3. Ευεργετινός, Β', *Εὐεργετινός ἤτοι συναγωγή τῶν θεοφθόγων ρημάτων και διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων και ἁγίων Πατέρων*, Ι. Μ. Μεταμορφώσεως, Α' - Δ', Αθήνα 1993.
4. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ. *Εἰς τήν Α' πρὸς Τιμόθεον*. 12, 4, Migne, J. -P., Patrologiae cursus completus, series Greaca, 62, Parisiis.
5. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΙΝΑΙΤΗΣ. 2002. Κλίμαξ 17, 3. prek. Αρχιμανδρίτου Ιγνατίου, Ι. Μ. Παρακλήτου, Ωρωπός, Αττικής, 2002.
6. ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ. *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*, Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων και Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, 8, Ἀθῆναι.
7. ΚΑΡΑΚΙΤΣΙΟΥ, Σ. 2002. *Ασκητική γραμματεία*, Μεταπτυχιακή εργασία ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2002.
8. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΣ, Δ. 2008. *Ελληνική ευποιΐα*, Ελληνική ευποιΐα και ελληνοχριστιανική φιλανθρωπία, από την αρχαιότητα έως τον Βυζαντινόν μεσαίωνα, Θεσσαλονίκη 2008.
9. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, Γ. 1999. *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη 1999.
10. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, Γ. 1967. *Η Χριστιανική κοινωνία και ο κόσμος*, Θεσσαλονίκη 1967.
11. ΜΕΓΑ ΦΩΤΙΟΣ. 1959. *Ὁμιλία εἰς Μ. Παρασκευή*, 17. Θεσσαλονίκη 1959.
12. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ, Ν. Θ. 1982. *Το πρόβλημα του θεσμού της ιδιοκτησίας*, Ορθόδοξη άποψη, Αθήνα 1982.
13. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Χ.: *Ιστορία της Εκκλησίας Ιεροσολύμων*, Ιεροσόλυμα και Αλεξάνδρεια 1910
14. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ, Ν. 1972. *Αί περί ιδιοκτησίας απόψεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Θεσσαλονίκη 1972.
15. ΧΡΗΣΤΟΥ, Π. 1951. *Η Κοινωνιολογία του Μεγάλου Βασιλείου*, Αθήνα 1951.

THE STATE OF THE ECONOMIC SITUATION OF CHRISTIANS BY 4. CENTURY

Stefan SAK, associate professor, Faculty of Orthodox Theology, University of Presov, Masarykova 15, 080 01 Presov, Slovakia, stefan.sak@unipo.sk, 00421517724729, ORCID: 0000-0003-3067-2476

Abstract

Taking into account all the facts concerning the state of the economic situation of Christians that we know from the life of the Church, we can make a brief survey from the time of Christ to the period we are examining, that is, to the 4th century. Initially the apostles and, in a later period, the first Christian communities attempted to bear witness through preaching and oral presentation to what they knew and experienced in an indirect or direct way about the life, work and teachings of the Saviour Jesus Christ.

Keywords

Spirituality, philanthropy, repentance, therapy, economics, wealth, poverty, destitution, monasticism